

המשורר ששרד מתרבות שנעלמה * השואן

שמיסחר את השואה * תיזמורת הנשים שניגנה לד"ר מנגלה

שירה

סוצקבר

אברהם סוצקבר הוא משורר יוצאי דופן בנוף השירי בישראל. נולד ב-1913 בעיר סטרוגון, ליד וילנה. עם פרוץ המלחמה העולמית הראשונה העלו הגרמנים את עיילתו באש ובני משפחתו נמלטו לסיביר. שם פגש הנער סוצקבר, לראשונה בחייו, במשורר בשם **אביגדור פויך-שטיין**, המוכר יותר בשם **אביגדור המאירי**, שקרא בפני הנוער שירים בעברית. באומסק שבסיביר מת אביו של סוצקבר, ובני משפחתו שבו לוילנה. שם הצטרף לקבוצת המשוררים הנודעת "יונג וילנה" (וילנה הצעירה) שנוסדה בידי זלמן רייזון. ב-1937 פירסם את קובץ הראשון של שירי לידעו, בהוצאת פאן קלוב הורשאי, וב-1940 נדפס קובץ וואלדינג, שהיה הספר האחרון שפורסם באידיש בירופה הכבושה. ששה טפסים מתוך סיפורו זה של סוצקבר לארץ-ישראל, והם ה"יחידים שנתורו בידו. שאול טשרניחובסקי הטיב לו בגלוי באידיש, כי שירים אלה מזכירים לו את שיריו שלו, שכתב בשעה שהיה בן גילו.

בתקופה הקצרה בה היתה וילנה כבושה בידי הרוסים (בתוקף הסכמי מולוטוב-ריבנטרוף) ניהל סוצקבר את הרדיו ו"תורגם את סוניטות קרים של אדם מיצקביץ לאידיש, והכין את סיפורי ה-

שלישי לדפוס. את ההגהה האחרונה עשה ערב ה-21 ביוני 1941, שבו פלשו הגרמנים לרוסיה. שנתיים ימים חי אברהם סוצקבר בגיטו וילנה ואת תולדותיו רשם בספרו גיטו וילנה, שתורגם לכמה לשונות. אמו מתה עליו בגיטו ולו נולד ילד, ב"ניגוד לצו מפורש של הגרמנים.

סוצקבר עבד ליד הגיטו, במפקדתו של **אלפרד רוזנברג**, בה רוכזו אוצרות תרבות יהודיים. יום אחד ביקש רשיון מיוחד כדי להכניס לגיטו חומר הסקה לתגורים. הרשיון ניתן, ובתוך "חומר הסקה" היו מיכתבים של טולסטוי, כתבי יד של שלום עליכם, מיכתבי ביאליק, רשימות של רומאן רולאן, אינקונאבלים יקרי-ערך, קטעי יומן של הרצל, כתבי יד של הגאון מוילנה, ציורים של מארק שאגל ואוצרות תרבות אחרים.

בספטמבר 1943, עם חילוף הגיטו, הצליח סוצקבר להימלט ולפרוץ דרך אל הפרטיזנים בסביבות יער נארוץ. הוא העביר כמה משיריו למוסקבה, באמצעות קצין קישור של הפרטיזנים למוסקבה, שם נמסרו לידי סופרי האידיש הנודעים **דוד ברגלסון**, **פרץ מארקיש** ו**איציק פפר**. הם פירסמו אותם בעילום-שם, מכיוון שלא ידעו היכן נמצא סוצקבר. כאשר נודע במוסקבה שסוצקבר נמצא בין הפרטיזנים, הועברה פקודה להעבירו למוסקבה דרך קווי הנאצים, וכך הגיע למוסקבה, במרס 1944.

בגיליון פרבדה מה-29 באפריל 1944 פורסם מאמר גדול של **אליה ארנבורג** על שירת הגיטו של סוצקבר, ועל סוצ-

קבר כפרטיון. כתב ארנבורג בין השאר: "הוא לחם למען החירות, ידו היה נשק אוטומאטי, כמוחו קטעי שירים ועל ליבו מיכתב של גורקי..." הסובייט העליון העניק לסוצקבר את אותות, הכוכב האדום, "העבודה המצולחת", "הנצחון על גרמניה" מדליה של "פרטיון המילחמה בעד המורדות". כשווילנה שוחררה שב סוצקבר והוציא מתוך האדמה את כתבי-היד אותם טמן שם. בינואר 1946 נשלח להעיד ב"מישפטם של פושעי המילחמה בנירנברג, והיה העד היהודי היחיד במישפט. ב"38 דקות גולל סוצקבר את פשעי הגרמנים ברוסיה והביא את נשיא-בית-הדין, **ד"ר לורד ראסל**, לבכות בפומבי. בערב יום הכיפורים תש"ח (1947) עלה לארץ-ישראל.

בימים אלה ראה אור תרגום לעברית של הלילה הראשון בגיטו, ספק פואמה.

משורר סוצקבר על ליבו מיכתב של גורקי

ספק מתזזז-שירים. מחזור השירים נפתח ב"הראש הצעיר של אחותי הנרדפת / בא על זרועי לנח... וממשיך במציאות מחרידה של "ארוכה המאבולת עד אין שיעור / ואתה - כעוף שנשחט לאי גמור..." אחר כך עולה השאלה שעד היום לא נמצאה לה התשובה: "מי אנתו? / מה משמעות סבלותינו? אם רק כדי להיות קורבן לארון צמא דם, / מוטב שכמוקמונו צפרדעים תיוולדנה..."

מחזור שיריו של סוצקבר, שנכתב בימי הכיבוש הנאצי, הוא עדות שירית מחרידה של משורר אידיש שבל. כותב המשורר: "מרחפות אריות של כבל / והן נשארות על לוח הליל..." ומהאותיות אל תום ה"אמונה: "כמו אחי שכתקופתו של אד-ריאנוס הרומי, כשהחניקה האמונה את היפורים בגוף..." שיר-הכותרת, הלילה הראשון בגיטו, מבטא כמעט מילים את עוצמת המהפך ואת כוח המעבר ממצב למצב: "הלילה הראשון בנוטו הוא ה"לילה הראשון בקבר; / אחר כך כבר מתגלים - כך מנחם שכני / את הגופים הנקפאים הירוקים, השרועים על הקרי קע..."

סוצקבר מתאר בתמצית שיריו עולם ש**סמואל בקט** אינו יכול לתאר בספר רומית שבהיותו. בשירו שלושה ורדים הוא כותב: "ומאבולת-החושך חותכת פתחת עורק שזכה / שדרכו זולג עד הסוף, / הזמן מתוך גולגלת, ואף-על-פי כן אין מחשבתי / יכולה להשתחרר מ-

* אברהם סוצקבר - הלילה הראשון בגיטו; עברית: ק.א. ברתיני; רישומים: שמואל בר; הוצאת עם עובד; 33 עמודים (כריכה רכה).

עצמה: / תחת האפר של החיים שהיו... העולם, מתולע בכני-אדם, / למושג ה"אדם לא מגיע..." וכמו ביאליק של דור עיר ההריגה כך הוא שואל: "מי הרץ דרך העיר המתה בכנפיים פרושות / כעוף, שבחתי-הלה ציוריו, / נחליץ / מידי השחמט, כדם מוכתמות? / כעשי-נים שחורים / הלילה אותו מחתל..."

אין ספק שסוצקבר הוא משורר מגזע משוררים שנכחד מן העולם, משורר של מצוקה וכאב: "אך כל הנעלים שנמנו כדמעותי, / כבר נראו כנעל אמו. / וידי המושגת חזרה ונפלה / כמו שרועה לאי חוז כחלום..."

אחד משיריו המרגשים נפתח ב"הנביא דולק על המזבח, / מפכיב לו חג ה"עורב..." אשר הופך ל"העורב עצמו דולק בעת הוא, / הוא נע כאושר ובוטח..." וממשיך עד לבית האחרון: "זה לא מה שפיימן חלם, / כמזהו כנביא כן מנחם אני, / בעד שבעה אורות אני רואה את העולם, / משתקף בדמעותו של ה"נביא..."

בסיפורו כה דק מצליח המשורר לתמצת את הנוראה שבחיות-יעולם לכדי מתזזז-שירים צנום ומהמם, בו טמון סודה של שירה גדולה.

תרגום

פנלון

אחד המיסמכים המרגשים והמחרידים ביותר מן השואה הוא סיפור תיזמורת הנשים במחנה ההשמדה בירקנאר-אשוויץ. כפי שסופר על-ידי **פאנייה פנלון** בסיפורה תיזמורת על תנאי שראה אור השנה ב"תירגום לעברית". במשך 11 חודשים, החל מינואר 1944, יחד עם 41 חברות, תיפקדה פנלון בתיזמורת-על-תנאי. בחברות המנגנת היתה גם דודניתו של **גוסטבאב מאהלר**, ועוד נערות ונשים מוסיקאליות, שבין שאר תפקידיהן, ערכו קונצרטים לבתרי הנאצים, כדי להרגיע את עצביהם בין רצח לרצח. אם קיים מיסמך הממחיש את הטירוף של מילחמת-העולם השנייה, הרי ספר זה הוא המיסמך.

אחד מקטעי הווועה של "תיזמורת על תנאי" הוא סיפור הנגינה בפני הד"ר מנ"גלה: "ד"ר מנגלה - שם זה מטיל כי רעה, ולא מחום אלא מפחד - אינו מפתק בנסיונים שלו, שחלקם אולי בעלי עניין מדעי. הוא הורג לשם התענוג ש"כבר, לשם הרטט הפלתי-נראה, המחריד את העין האמיצה ביותר. הוא אורב לברק החודף שמצית את הנאתו. יש לו לזכר-נייב רגישות. הוא עלול שלא לסבול את תיזמורתה של סוזנה... מייד עם הפתיחה מתחילה ההצגה. קבוצה של גמדים נכ" נפת בשורה. מנין באו? מנין השיג אותם מנגלה? נודע לנו שזה קירקס גמדים מפורסם באירופה כולה, שהגיע עם המשולחים מהונגריה. אלה שאינם בתחששות כנדי-סאר: עניבות פרפר ופמפוקינגים לגברים, שמלות-ערב לנשים, שרבות מהן ודאי נלקחו ממחלצות שהביאו לכאן אופטימיסטיזם, תמימות... אנו מנגנות. אנשי היאסיאם צוחקים, עבודתי אינה מונעת פעמי מלחזות כ" מחזה המזר. אנו פותחות בפקוסטרטו. מנ"גלה עישה תנועה, נתון פקודה, וכל ה" גמדים חוזרים לרחבה. היא מלאה גמ"דים רוקדים. זוגות פוככים, אחרים מסי-

* פאנייה פנלון - תיזמורת על תנאי; עברית: רות חפץ; הוצאת עידנים, ירי; עות אחרונות; 249 עמודים (כריכה רכה).

מלתעות

התועה והמתעה בדרכי השואה

אחד מסיפוריו המשכנעים ביותר של הסופר המנוח **אליעזר שטיינמן**, אביהם של **דוד ונתן שחם**, מצוי ביומן השיחות של **מאיר ינאי**, כה אמר שטיינמן. מסופר בו על העיתונאי-סופר-שואן **אלי ויזל**: "בארוחת-ערב ציבורית בא אלי ויזל ולחץ את ידי. הפתכלתי בענינו. הוא הפתכל כן. הוא חש מייד שלא כבש אתי. הסיר עיניו, הסתובב ונעלם. פאתה ארוחת-ערב הירצה על יהדות. הוא דיבר על הנשמה היהודית, כשהמסובים יושבים וזוללים תרגולות ומתמזגים מנחת. אלי ויזל נתן ליהודים את הנגיחה. יהודי זולל תרגולות והוא מרושץ עונג, אלא מה, חסרה לו, כך נידמה לו, קצת רוחניות. לכן הוא מומין את אלי ויזל, שעושה עסקים מן הרמעות של העם היהודי, וזה בא, נתן ליהודים אוכלי התרגולות את הצימוק, והם יכו" לים להמשיך לנגח..." עד כאן אליעזר שטיינמן.

שואן ויזל עסקים מן הדמעות של העם היהודי

בין מערכי ספרות מקצועיים אין הת"ייחסות של ממש לספריו של ויזל. קיימת תמימות דעים מקיפה בדבר השידוף, ה"ריקנות והחד-ממדיות שבספריו. אלא ש"ויזל פועל ומפעיל את עולם הספרות ה"בינלאומי, כשהוא משיט את סירת הנגיר שלו על דמעות השואה. כאשר החליטו שופטי פרס גונקור שלא להעניק השנה את הפרס לוויזל, הוא יצא בשצף קצף והאשימם ב...אנטי-שמיות.

ספר האחרון של ויזל הוא סיפור שדוף ורדוד הנושא את הכותרת היום-מדינית העד - צוואת משורר יהודי שנרצח. ויזל מרדד בו דיוקן של דמות קרטון ספרותית בשם **פליטאל קוסובר**, משורר בינוני שתלה את כל יתרו במהפכה אותה שירת. ויזל מרצף את סיפורו החד-ממדי בקבי-עות חד-ממדיות וצעקניות בנוסח: "טא" לין בגד - ואלהים לא י' אכן, מריחה של מיסטיקה יהודית למען מוחות שטוחים בארצות-הברית.

ויזל עשה זאת שוב. הוא עשה לסופרי האידיש שחוסלו בידי סטאלין, את מה שעשה לשואה, וחבל. התועה והמתעה בדרכי השואה ממשיך ככוב.